

Ю. В. Кріпак,

Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ

ВИВЧЕННЯ МОВЛЕННЕВОЇ АГРЕСІЇ В ГЕНДЕРНОМУ АСПЕКТІ

У статті розглядається еволюція гендерних досліджень, а також поняття вербальної агресії, що спирається на гендерні засади. Робиться висновок про перспективи вивчення гендерного аспекту мовленнєвої агресії для подальших досліджень у цій сфері.

Ключові слова: Мовленнєва агресія, гендер, гомогенність, аналогія, гетерогенність, маскуліність, фемінінність, еволюція.

В статье рассматривается эволюция гендерных исследований, а также понятие вербальной агрессии, которое базируется на гендерных учениях. Делается вывод о перспективах изучения гендерного аспекта речевой агрессии для дальнейших исследований в этой сфере.

Ключевые слова: Речевая агрессия, гендер, гомогенность, аналогия, гетерогенность, маскулинность, фемининность, эволюция.

The article examines the evolution of gender studies as well as the notion of verbal aggression defined on gender grounding. A conclusion that gender peculiarities of the speech aggression should get a further study is arrived at.

Keywords: Speech aggression, gender, homogeneity, analogy, heterogeneity, masculinity, femininity, evolution.

Активний інтерес в генезі лінгвістики приділяється питанням, пов'язаним з характеристикою особливостей мовленнєвої діяльності представників різної статі, що сприяло утворенню різномірних підходів. Увійшовши до лінгвістичних розвідок пізніше, ніж до соціології (звідки власне і був запозичений термін), вони виникли у західних дослідженнях з середини 70-их років та з'явилися на наших теренах з середини 90-их. На даний момент галузь вітчизняної гендерології стрімко розробляється на наукових просторах. Особлива увага приділяється дослідженню різноманітних вербальних процесів на базі гендерних засад, що підтверджує розвиток галузі та актуальність даних розробок. Одним з таких питань є вивчення мовленнєвої агресії. Отже, об'єктом дослідження є мовленнєва агресія в англомовному діалогічному дискурсі. Предметом дослідження є гендерні особливості реалізації мовленнєвої агресії. Основною метою статті є опис та систематизація гендерних досліджень, а також застосування цих досліджень для вивчення реалізації мовленнєвої агресії в англомовному діалогічному дискурсі.

У ході розвитку лінгвістики було сформовано три підходи до проблем гендерних розбіжностей: домінантний, соціокультурний і перформативний. В процесі еволюції на сучасному етапі досліджень ми слідом за Л. Є. Сорокіною виділяємо парадигми гомогенності, аналогії та гетерогенності для ефективного розгляду даних питань [9, с. 29].

А. За засадами парадигми гомогенності біологічна стать є тією базою, яка співвідноситься з гендером та диктує шаблон поведінки, вона розглядається в емпіричному та фольклорлінгвістичному руслі.

Роботи, виконані з позицій фольклорлінгвістики, зводяться до очікуваних моделей поведінки, часто інтуїтивних, на відміну від емпіричних. Домінантний підхід репрезентує чоловіків як владну групу суспільства, жінки ж є субординованими. Чоловіча домінанта вийшла на передній план, мова створена чоловіками та для чоловіків, а представниці жіночого роду підпорядковуються такій системі [16, с. 45].

Існує думка, що лінгвістична традиція, враховуючи фактор статі, заглиблюється корінням до античного світу, коли почалося осмислення категорій природної статі (sexus) та граматичного роду (gender). Правомірним може бути твердження про те, що полорольова традиція суспільної свідомості бере свій початок з древньокитайської філософії з її основними поняттями – інь і янь. Ці основні сили руху уособлюють єдність та боротьбу світлого та темного, твердого та м'якого, чоловічого та жіночого як символів взаємодії крайніх протилежностей [13, с. 9]. В такій асиметричній моделі дані категорії пов'язують з категоріями праве та ліве, а також вони корелюють з ладом та безладом. Показником кореляції першого типу зв'язків є символіка лівої та правої сторони (також руки людини) як розділення простору, наявність якого відображається і в творах мистецтва, та другого типу – репрезентації хаосу та його антитези. Чоловіча група подається привілейованою, як південне, те, що знаходиться зверху, займає почесне місце, гарне, впорядковане, краще, правильне, сильне, а жіноча група підпорядковано протиставляється чоловічій з негативною оцінкою [8, с. 237].

Необхідно зазначити, що в лінгвістиці така ситуація, де вивчалось жіноче мовлення, яке вважалося відхиленням від норми, зберігається до кінця двадцятого століття, лише з того моменту відбувається переосмислення кризи маскуліної ідеології. Сучасний етап характеризується чоловічими розвідками та ґрунтується на тому, що гендерні відмінності не є питанням чоловічого домінування.

Основним результатом емпіричних досліджень було визначення «відкритого соціального престижу», який є притаманний жінкам та є складовою загальноприйнятих суспільних норм. Чоловіки ж схильні до «прихованого соціального престижу», що проявляється у відхиленні від прийнятих норм [15, с. 118].

Б. В парадигмі аналогії фольклорний підхід представлений тими роботами Р. Лакоффа, де мовлення розглядається як пасивне, неефективне, безпомічне, та вказується про дефіцитність мовленнєвого вираження [9, с. 31]. Вчена свідчить про те, що жінкам більш притаманне розрізнення великої кількості кольорів та їх відтінків, вони є більш ввічливими та схильні до використання хеджів та диз'юнктивних питань. Не дивлячись на те, що багато моментів зазнали значної критики, ця теорія стала базою для подальших робіт у сфері гендерології.

Емпіричний підхід, репрезентований диференційною, або як її ще називають соціокультурною теорією, яка пояснює варіативність чоловічого та жіночого мовлення через їх належність до різних субкультур та проводить аналогію між гендером та етнічним фактором. Статеворольова поведінка є однією з категорій, що належать до феномена маскулінності – фемінінності, таке сприйняття являє собою засвоєння властивостей особистості, інтересів і поведінки, котрі вважаються в певній культурі притаманними тій чи іншій статі. Агресія, як відомо, входить в чоловічий стереотип. Агресивна поведінка у хлопців, чоловіків часто очікується і навіть схвалюється. Як правило, чоловіча роль асоціюється з енергійністю, агресивністю, розсудливістю, а жіноча – із слабкістю, ніжністю, миролюбством, емоційністю [7, с. 145]. Напрямок міг бути сформований під впливом досвіду багатьох років, де чоловік вважався головним.

Сформовані етнічні, поселенські угруповання, класи, покоління розподіляються на дві більші соціальні групи – представників двох родів чи гендерні групи, що одночасно породжує труднощі та конфлікти соціального життя, оскільки рід містить нестерпні дисгармонії. Дисгармонії відображають взаємодію гендерних груп. Однак соціологічне бачення проблеми не дозволяє замовчувати факт існування дисгармоній всередині домінуючої гармонії – інакше соціальне життя було б припинене [6, с. 91].

За Д. Таннен, чоловіки та жінки не різняться за домінантною позицією, належність до протилежних субкультур лежить в основі непорозуміння між цими двома групами [14, с. 18]. Р. Боркер та Д. Мальц пояснюють це непорозуміння ізолюванням статей в дитинстві та юнацтві, що породжує різну організацію інтеракції в суспільстві [17, с. 201].

Агресивну поведінку у дітей можна спостерігати з раннього віку. Прояви агресивності багато в чому пов'язані з процесами полорольової ідентифікації дитини чи особливостями едипової ситуації у родині. Використання техніки Doll-play (гра з уявними членами родини) дозволило встановити, що поведінка представників маскулінної статі відзначається більшою агресивністю, при чому найбільша агресія спостерігалася по відношенню до ідентичної статі, а найменша – до протилежної. У представниць жіночого роду ситуація виглядала таким же чином. Також було відмічено, що юнаки, які виховуються в сім'ї з батьком проявляють більше агресивності, ніж діти з неповноцінних родин.

На основі ряду експериментальних досліджень було встановлено, що в перші роки життя нема різниці в частоті та довготривалості негативних емоційних реакцій, але з часом їх частота та інтенсивність у юнаків зростає, а у представниць жіночого роду йде на спад. Це коментується тим, що вони, маючи ті ж агресивні тенденції бояться їх проявляти через страх покарання. З віком ці моделі закріплюються [12, с. 24]. Згідно з цим підходом чоловіків з самого дитинства націлюють на отримання суто чоловічих характеристик, однією з яких є агресивність, така позиція разом з становленням інших особливостей у жінок та вимоги прояву від чоловіків інших почуттів [10, с. 5] формує непорозуміння. Очікування від жінки ніжності та жіночих характеристик призводить до формування шляхів для прояву агресивної поведінки непрямыми способами.

Так само як люди з різних країн розмовляють різними мовами, жінки й чоловіки розмовляють різними гендерлектами [17]. Термін «гендерлект» був введений з метою запровадження поняття, що включає в себе всі ознаки статевої комунікативної відмінностей [21, с. 14].

В. Згідно з парадигмою гетерогенності та відповідно до перформативного підходу, засновниками якого є Д. Камерон і Дж. Коутс, комунікативна поведінка особистості, поряд з іншими її аспектами конструює соціальний статус індивіда. Прикладом може виступати будь-яке анонімне спілкування, де мовці за бажанням можуть вживати ті засоби, які сприяють формуванню необхідного в певній ситуації гендеру.

Перформативний підхід став основою для виникнення в гендерних розвідках квір-лінгвістики, яка вивчає мовлення представників нетипової сексуальної орієнтації [2, с. 245].

Більш помірним руслом парадигми гетерогенності є інтерактивний підхід, який вказує на підпорядкування гендеру регулярним соціальним процесам, де модифікується мовлення. Гендер не є біологічною або природною якістю індивіда, а продукується в процесі соціальної, культурної та мовленнєвої практики (doing gender). Гендерний фактор, враховуючи стать та її соціальні «наслідки», є однією із вагомих характеристик особистості протягом усього життя, що певним чином впливає на усвідомлення своєї ідентичності, а також на ідентифікацію мовця іншими членами соціуму [11, с. 171].

Соціальний процес не може характеризуватись лише кооперацією, дуже часто наявні деструктивні форми спілкування. Феномен вербальної агресії розповсюджується як на конфліктні, так і на неконфліктні ситуації і таким же чином може пронизувати всі області людської діяльності, це мовленнєва поведінка, яка має адресатну направленість та негативний вплив на меті, сфера функціонування цього явища відбувається в агресивному дискурсі (який ми виділяємо на базі аргументативного) та конфліктному. Динаміка явища вербальної агресії настільки широка, що може розповсюджуватись на всі сфери мовленнєвої діяльності.

Не можна уникнути конфліктів в колективах, оскільки в процесі сумісної діяльності приймають участь люди, що різняться за професійною підготовкою, особистісними якостями, соціальним положенням, темпераментом, життєвим досвідом, віком, освітою. Хоча здібність будувати конструктивні відносини з персоналом та оточуючими, є важливим показником керівника будь-якого рівня, в 45% випадках конфліктні ситуації виникають під їх началом. Окрім цього, персонал, яким керує чоловік, відзначається вищим показником стурбованості, ворожості та конфліктності [3, с. 122-126]. Таким чином, бачимо, що, окрім гендерних особливостей, на поведінку індивіда може впливати безліч факторів, зокрема вагомим є соціальний статус. Особа, вища за статусом, може дозволити собі більше у прояві вербальної агресії, ніж підлегла їй, або нижча за соціальною шкалою. Іншою важливою ланкою в царині гендерних досліджень є віковий фактор. В процесі виховання батьки часто по-різному реагують на агресивну поведінку дітей. Як правило, суворішим є покарання за агре-

сивність по відношенню до дорослого. Таким чином вважається, що людина буде відчувати себе спокійніше, проявляючи агресію по відношенню до ровесника [12, с. 34].

А. В. Кириліна, окрім таких параметрів як вік, рівень освіти, соціальний статус, що являються причиною різноманітності чоловічої та жіночої поведінки, розглядає ситуацію спілкування і вказує на те, що кожна мовленнєва особистість знаходиться під впливом цілого ряду факторів [5, с. 37]. Ми погоджуємось з думкою, що розглядаючи всі вищезазначені особливості, першочергово необхідно акцентувати увагу на ситуативності мовлення.

Розглядаючи перші дві парадигми, необхідно зазначити, що сучасні умови життя жінок та права, за які вони боролися протягом достатньо довгого періоду часу, змінилися. Жінка має змогу отримувати високий соціальний статус, може бути більш фінансово забезпеченою та вправно командує чоловіками, особливо знаходячись на керівній посаді, окрім цього, вона наразі може більш активно проявляти агресію. Якщо раніше це було неприйнятним, то зараз чоловіки примирюються з цим. Чоловік, так само, може використовувати з певною метою більш м'який стиль у спілкуванні.

Звернемось до прикладу, де прем'єр-міністр (жінка) неохайно характеризує роботу своєї команди, саме цей приклад, на нашу думку, дуже вдало демонструє, як може змінюватись чоловіча позиція. У даному випадку підлеглі чоловіки не мають змоги висловити свою думку або перебити:

«I hear some of you agree with the latest French proposals. (a) Well, why don't you get on a boat to Calais? Why don't you put on a beret, and pay 85% of your income to the French government! And what is that? Is that the timetable? «Here it is, Prime Minister». (b) «The wording is sloppy here and here». «If you say so». «I do say so». «It is merely a first draft». (b) «This is ridiculous. There are two «T's» in «committee»! This is shameful! I can't even rely on you for a simple timetable! (c) Are you unwell? Yes. You are unwell. If this is the best you can do I had better send you to hospital, and I should do your job as well as my own and everyone else's» [20: 1:19].

Ситуація ілюструє один із робочих моментів, що виник на засіданні. Жінка, яка займає керівну посаду, починає з критики роботи взагалі (a) та переходить до негативної оцінки розкладу, в якому наявні недоліки (b). Узагальнюючи, вона завдає психологічного дискомфорту підлеглим чоловікам тим, що радить їм підлікуватись та вказує на те, що може обійтись без них (c).

Існують випадки, коли відбувається тимчасова нейтралізація гендерного фактору, призупинка процесу *doing gender*, тобто «undoing gender». При цьому йдеться не про зміни біологічного плану, а лише про тимчасову втрату гендерним фактором своєї релевантності. Конфлікт між жіночністю і авторитетом ніде не проявляється так яскраво, як у жінок, які йдуть у політику. Ознаки гарного чоловіка та гарного політика ідентичні, а жінці необхідно визначатися, чи вона хоче бути визнаною сильним керівником або жінкою [11, с. 181]. Поняття маскуліності є більш консервативним та не дозволяє значного відхилення від нормативної гендерної ролі, на відміну від жінок, які стрімко змінюють стереотипи про самих себе [4, с. 125].

В більшості зарубіжних та значній частині вітчизняних джерел сім'я розглядається як сфера, де рівноправно має місце кооперація та конкуренція, піклування та боротьба за ресурси, альтруїзм та егоїзм [1, с. 109] з усіма витікаючими наслідками. Наведемо приклад, де героїня намагається поцілувати свого бойфренда протягом того часу, коли він дивиться боксерський поєдинок:

«Come on. Let me watch this. (a) Oh, man! Jesus, Carrie! Come on! Would you knock it the f... off? I'm trying to watch this fight». «Fine. I'll leave». (b) «What is wrong with you? Why are you acting so nuts»? «Maybe I'm not perfect. Maybe I don't fit into your perfect life with your perfect apartment and your perfect pay-per-view fight. Maybe I should leave» [18: 14:46].

Фрагмент демонструє з'ясування стосунків між парою, де чоловік намагається подивитись по телевізору змагання та виражає небажання спілкуватись в даний момент (a), надалі він вдається до критичного ставлення до поведінки персонажу-жінки (Керрі) (b).

Таким чином, масштабні зміни у всіх сферах життя сприяють й до гендерних змін. Можна підсумувати, що рівень агресивності у чоловіків вищий, у порівнянні з жінками, але у останніх тенденція до агресивної мовленнєвої поведінки наразі зростає. Жінки, що займають керівні посади, іноді відзначаються настільки незалежною поведінкою, що це може призвести до такого феномена як *undoing gender*. Чоловіки неохоче піддаються до впровадження змін до свого стереотипу, але наразі можуть вибирати гнучкі та пом'якшені види поведінки. Гендерні розвідки залишаються актуальними, оскільки вони з'ясовують особливості агресивної мовної комунікації індивідів і вносять перспективи для подальших досліджень у цій сфері та її розширення у вигляді розмежування агресивних стратегій і тактик жіночого та чоловічого мовлення.

Література:

1. Балабанова Е. С. Домашний труд как символ гендера и власти / Е. С. Балабанова // Социологические исследования. – М., 2005. – № 6. – С. 109–120.
2. Горошко Е. И. Квир-лингвистика : нужна ли она отечественной лингвистической гендерологии? / Е. И. Горошко // Культура народов Причерноморья. – Симферополь : Таврический национальный университет им. В. И. Вернадского. – 2004. – Т. 18, № 46. – С. 245–252.
3. Грошев И. В. Гендерные особенности конфликтности на предприятиях и в организациях / И. В. Грошев // Социологические исследования. – М., 2007. – С. 122–130.
4. Дадаева Т. М. Кто выносит мусор, или парадоксы гендерного разделения труда / Т. М. Дадаева // Социологические исследования. – М., 2005. – № 6. – С. 120–126.
5. Кирилина А. В. Особенности и тенденции развития гендерных исследований в российской лингвистике / А. В. Кирилина // Доклады Первой Междунар. конф. «Гендер: язык, культура, коммуникация», 25–26 ноября 1999. – М. : МГЛУ, 2001. – С. 32–43.

6. Козлова О. Н. Гендерные роли в репродукции социальной жизни / О. Н. Козлова // Социально-гуманитарные знания. – М., 2004. – № 3. – С. 91–111.
7. Кравчук С. Особливості агресивної поведінки чоловіків і жінок / С. Кравчук // Соціальна психологія : Український науковий журнал. – К., 2008. – № 1. – С. 142–148.
8. Лейвен-Турновцова И. Левое и правое как женское и мужское (европейский ареал) / Иржина ван Лейвен-Турновцова // Доклады Первой Междунар. конф. «Гендер: язык, культура, коммуникация», 25–26 ноября 1999. – М. : МГЛУ, 2001. – С. 233–243.
9. Сорокіна Л. Є. Мовленнєва маніпуляція в сучасному англомовному діалогічному дискурсі: комунікативно-когнітивний і гендерний аспекти : дис... канд. філол. наук : 10.02.04 / Сорокіна Ліна Євгенівна. – К., 2013. – 274 с.
10. Стернин И. А. Общение с мужчинами и женщинами / Иосиф Абрамович Стернин. – Туапсе : Истоки, 2000. – 40 с.
11. Табурова С. К. Эмоции в речи депутатов бундестага: мужские и женские предпочтения / С. К. Табурова // Сборник статей. – М. : МГЛУ, 2000. – С. 168–188.
12. Фурманов И. А. Детская агрессивность: психодиагностика и коррекция / И. А. Фурманов. – Минск : Ильин В. П., 1996. – 192 с.
13. Халеева И. И. Гендер как интрига познания / И. И. Халеева // Сборник статей. – М. : МГЛУ, 2000. – С. 9–17.
14. Цапро Г. Ю. Гендерні стратегії і тактики : на матеріалі англомовного телевізійного інтерв'ю : дис... канд. філол. наук : 10. 02. 04 / Цапро Галина Юріївна. – К., 2013. – 218 с.
15. Coates J. Women, Men and Language / Jennifer Coates. – L. : Longman, 1993. – 247 p.
16. Lakoff R. Language and Woman's Place / R. Lakoff // Language in Society. – 1973. – Vol. 2, № 1. – P. 45–80.
17. Maltz D. N., Borker R. A. Cultural Approach to Male-Female Miscommunication / D. N. Maltz, R. A. Borker // Language and social identity / [eds. J. J. Gumperz]. – Cambridge : Cambridge University Press, 1982. – P. 196–216.
18. Sex and the city / created by Darren Star. – HBO Production. – 1998 – Season 1. – Episode 11 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до серіалу : <http://ororo.tv/en/shows/sex-and-the-city>.
19. Tannen D. You Just Don't Understand: Women and Men in Conversation / Deborah Tannen. – N. Y. : William Morrow, 1990. – 330 p.
20. The Iron Lady / created by Phyllida Lloyd. – 20th Century Production. – 2011. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до фільму : http://www.youtube.com/watch?v=2FPy_L2YnGE&app=desktop.
21. Thorne B. Language, Gender and Society: Opening a Second Decade of Research / Thorne B., Kramarae Ch., Henly N. // Language, Gender and Society / Ed. By B. Thorne, Ch. Kramarae, N. Henly. – Camb. : Newbury House Publishers, 1983 – P. 7–25.